

УДК 811.161.3'276.6:655

В. У. Русак

Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

**ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА
СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ВЫДАВЕЦКАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ**

У артыкуле даецца лексіка-семантычная характарыстыка беларускай выдавецкай тэрміналогіі: прааналізаваны яе семантычны склад, выяўлены асноўныя тэматычныя групы, апісаны парадыгматычныя адносіны (з'явы гіпаніміі, антаніміі, сінаніміі, полісеміі), якія адлюстроўваюць спецыфіку сістэмнасці выдавецкай тэрміналогіі ў беларускай мове.

Адзначаецца, што на на логіка-паняццыйным узроўні выдавецкая тэрміналогія складаецца з трох асноўных груп («Выданні», «Рэдакцыйна-выдавецкія працэсы», «Дадрукарскія выдавецкія працэсы»), якія ў сваю чаргу дзеляцца на падгрупы. Звяртаецца ўвага на сувязь выдавецкай тэрміналогіі з іншымі тэрмінасістэмамі (паліграфіі, бібліятэчна-бібліяграфічнай сферы, кнігагандлёвай галіны, мовазнаўства, літаратуразнаўства, мастацтвазнаўства, камп'ютарных тэхналогій).

Акрэслена месца гіпаніміі ў тэрмінасістэме выдавецкай справы. Выяўлена, што ў беларускай выдавецкай тэрміналогіі рода-відавчыя адносіны досыць часта фарміруюцца па некалькіх класіфікацыйных прыметах.

Разгледжана тэрміналагічная антанімія і сінанімія. У беларускай выдавецкай тэрміналогіі рэалізуецца антанімія лексічнага і словаўтваральнага тыпаў; выяўлены контрадыкторныя, кантрарныя, вектарныя тэрміны-антонімы. Прааналізаваны віды тэрміналагічных сінонімаў (лексічныя, лексіка-сінтаксічныя, сінтаксічныя).

Разглядаецца з'ява полісеміі. Адзначана, што ў аналізуемай тэрмінасістэме прысутнічаюць мнагазначныя тэрміны, якія выходзяць за межы спецыяльных галін ведаў, міжсістэмныя, а таксама ўнутрысістэмныя полісеманты.

Ключавыя словы: выдавецкая тэрміналогія, тэрмінагрупы, логіка-паняццыйная класіфікацыя тэрмінаў, гіпера-гіпанімічная таксаномія, тэрміны-антонімы, тэрміналагічная сінанімія, тэрміналагічная полісемія.

Для цытавання: Русак В. У. Лексіка-семантычная характарыстыка сучаснай беларускай выдавецкай тэрміналогіі // Труды БГТУ. Сер. 4, Принт- и медиатехнологии. 2025. № 1 (291). С. 126–132. DOI: 10.52065/2520-6729-2025-291-17.

V. U. Rusak

Belarusian State Technological University

**LEXICO-SEMANTIC CHARACTERISTICS
OF MODERN BELARUSIAN PUBLISHING TERMINOLOGY**

The article provides a lexical and semantic description of the Belarusian publishing terminology: its semantic composition is analyzed, the main thematic groups are identified, paradigmatic connections (phenomena of hyponymy, antonymy, synonymy, polysemy) that reflect the specificity of the system are described. publishing terminology in the Belarusian language.

It is noted that at the logical and conceptual level, publishing terminology consists of three main groups (“Publications”, “Editorial and publishing processes”, “Prepress and publishing processes”), which in turn are divided into subgroups. Attention is drawn to the connection of publishing terminology with other terminological systems (printing, library and bibliography, bookselling, linguistics, literary criticism, art criticism, computer technologies).

The place of hyponymy in the publishing terminology system is determined. It has been established that in the Belarusian publishing terminology, generic relations are often formed by several classification features.

Terminological antonymy and synonymy are considered. In the Belarusian publishing terminology, antonymy of lexical and word-formation types is realized; contradictory, opposite, vector terms-antonyms are revealed. Types of terminological synonyms (lexical, lexical-syntactic, syntactic) are analyzed.

The phenomenon of polysemy is considered. It is noted that the analyzed terminology system contains ambiguous terms that go beyond the scope of special areas of knowledge, intersystem and intrasystem polysemy.

Keywords: publishing terminology, terminological groups, logical and conceptual classification of terms, hyperhyponymic taxonomy, antonym terms, terminological synonymy, terminological polysemy.

For citation: Rusak V. U. Lexico-semantic characteristics of modern belarusian publishing terminology. *Proceedings of BSTU, issue 4, Print- and Mediatechnologies*, 2025, no. 1 (291), pp. 126–132 (In Belarusian). DOI: 10.52065/2520-6729-2025-291-17.

Уводзіны. Усебаковае даследаванне беларускай навуковай тэрміналогіі з мэтай яе ўпарадкавання, кадыфікацыі і актыўнага ўкаранення ў рэальнае прафесійнае маўленне, без сумнення, можна лічыць справай дзяржаўнага значэння. У беларускіх палітычных і сацыякультурных рэаліях праблема культуры прафесійнага маўлення трансфармуецца ў праблему валодання беларускай мовай. Беларуская мова, пазбаўленая доўгі час магчымасці функцыянаваць у многіх сферах грамадскага жыцця, сёння як дзяржаўная паступова заваёўвае адукацыйную, навуковую, медыцынскую прастору. Вельмі важна, каб на ёй нарэшце «загаварыла» беларуская вытворчасць, эканоміка, бізнес. Гэта значыць, што ёсць патрэба ў грунтоўнай распрацоўцы і навуковым апісанні прыватных, вузкаспецыяльных тэрмінасістэм. Беларускімі лінгвістамі ў большай ці меншай ступені ўжо распрацаваны фізічная, матэматычная, сельскагаспадарчая, юрыдычная і іншыя тэрміналогіі. Аднак яшчэ многія тэрміналагічныя сістэмы застаюцца па-за межамі даследавання.

На сёння беларуская выдавецкая тэрміналогія стала аб'ектам апісання ў такіх лексікаграфічных выданнях, як «Слоўнік выдавецкіх і паліграфічных тэрмінаў: ангельска-беларускі, беларуска-ангельскі» [1], «Слоўнік выдавецкіх тэрмінаў» [2], «Выдавецкая справа ў тэрмінах» [3]. Маюцца нешматлікія публікацыі, прысвечаныя апісанню асобных аспектаў тэрміналогіі выдавецка-паліграфічнай сферы [4–6]. Аднак грунтоўнага аналізу беларускай выдавецкай тэрміналагічнай лексікі пакуль няма. Мяркуем, што вывучэнне лінгвістычных і пазалінгвістычных асаблівасцей фарміравання беларускай выдавецкай тэрміналогіі і ўпарадкаванне яе як сістэмнага ўтварэння будзе надзвычай карысным для развіцця беларускай адукацыі і навукі на ўласнай моўнай аснове.

Мэта праведзенага намі даследавання заключалася ў тым, каб даць лексіка-семантычную характарыстыку беларускай выдавецкай тэрміналогіі. Дасягненне пастаўленай мэты патрабавала вырашэння наступных задач: вызначыць семантычны склад выдавецкай тэрміналогіі; выявіць яе асноўныя тэматычныя групы; прааналізаваць парадыгматычныя адносіны, якія адлюстроўваюць спецыфіку сістэмнасці выдавецкай тэрміналогіі ў беларускай мове.

Асноўная частка. Сістэмныя сувязі і адносіны адзінак у межах тэрміналогіі праўляюцца найперш пры вылучэнні тэматычных груп, у аснове чаго ляжыць паняцце (экстралінгвістычны)

прынцып: «словы звязаны паміж сабой, паколькі ўзаемазвязаны адлюстраваныя імі з'явы самой рэчаіснасці» [7, с. 138].

Пры тэматычным апісанні матэрыялу, які праводзіцца на пачатковым этапе вывучэння сістэмнай арганізацыі лексічных адзінак, як адзначае Л. М. Васільеў, «улічваецца, перш за ўсё, натуральнае анталагічнае расчляненне прадметаў, прымет, уласцівасцей, дзеянняў, працэсаў, падзей, станаў, адлюстраванае ў структуры мовы [8, с. 39], г. зн. экстралінгвістычныя фактары. Аб'яднанні слоў, атрыманыя ў выніку праведзенай класіфікацыі дэнататаў па пэўнай тэме, называюцца тэматычнымі групамі. Па назіраннях вучоных, «любая тэрміналогія тэарэтычна складаецца са структурных груп, класаў або блокаў» [9, с. 46]. Размеркаванне тэрмінаў па тэматычным, а менавіта па паняццёва-тэматычным прынцыпе, дае магчымасць сістэматызаваць тэрміны па сэнсавым падабенстве, выявіць іх адрозненні, убацьчыць спецыфіку асобных тэрміналагічных груп і падгруп.

Тэрмінасістэма выдавецкай галіны на логікапаняццёвым узроўні складаецца з трох асноўных груп: I) «Выданні», II) «Рэдакцыйна-выдавецкія працэсы», III) «Дадрукарскія выдавецкія працэсы».

Да тэрмінагрупы «**Выданні**» адносяцца наступныя падгрупы:

– **віды выданняў** (па розных тыпалагічных прыметах): *тэкставае выданне, неперакладнае выданне, літаратурна-мастацкае выданне, выданне для дзіцей і юнацтва;*

– **адзінкі вымярэння арыгіналаў і выдавецкай прадукцыі**: *аўтарскі аркуш, улікова-выдавецкі аркуш, друкаваны аркуш, фізічны друкаваны аркуш, умоўны друкаваны аркуш, тыраж выдання, экзэмпляр;*

– **матэрыяльная канструкцыя выдання**: *кніжны блок, карэньчык, пераплёт, форзац, нахзац, каптал, карэньчыкавы матэрыял, вокладка, супервокладка, пераплётная вечка;*

– **мастацка-тэхнічнае афармленне выдання**: *тэкставая паласа, кампазіцыя паласы, інтэрліньяж, шрыфт, тытульны аркуш, авантытул, шмуцтытул, контртытул, фронтыспіс, спускавая паласа, ілюстрацыя;*

– **апарат выдання**: *анатацыя, бібліяграфічны апарат, спасылка, заўвагі, аглаўленне, змест, прадмова, уводзіны, дадатак, каментарыі.*

Да групы «**Рэдакцыйна-выдавецкія працэсы**» адносяцца такія падгрупы:

– **выдавецкія арганізацыі (і іх структура)**: *выдавецтва, выдавецкі дом, выдавецкая група,*

выдавецкі цэнтр, рэдакцыя, рэдакцыйны адзел, камп'ютарны адзел, маркетынжавы адзел, вытворчы адзел;

– **прафесіі і пасады работнікаў выдавецкіх арганізацый**: галоўны рэдактар, літаратурны рэдактар, тэхнічны рэдактар, мастак, набіральнік, вярстальшчык, карэктар, дызайнер шрыфту;

– **стадыі (этапы) рэдакцыйна-выдавецкага працэсу**: тэматычнае планаванне, план-праспект выдання, аўтарскі тэкставы арыгінал, выдавецкі тэкставы арыгінал, рэдагаванне, рэдактарскі аналіз, рэдактарскае заключэнне, рэцэнзаванне, вычытка, карэктура, праўка, арыгінал-макет, сігнальны экзэмпляр;

– **выдавецкая тэхніка**: настольная выдавецкая сістэма, станцыя набору тэксту, станцыя вёрстка, графічная станцыя, прынтар, сканер.

Трэцяя група «**Дадрукарскія выдавецкія працэсы**» ахоплівае паняцці, звязаныя з асноўнымі тэхналагічнымі аперацыямі, якія выконваюцца на выдавецкім этапе, і падзяляецца на падгрупы:

– **рэпрадукцыйныя працэсы**: набор тэксту, апрацоўка тэксту, апрацоўка ілюстрацый, колерапраба, спуск палос, фармат паласы, перавёрстка, рэтушаванне;

– **формныя працэсы**: фотаформа, друкарская форма, формныя пласціны, мантаж фотаформ.

Варта заўважыць, што пэўная колькасць тэрмінаў з'яўляецца агульнай для выдавецкай сферы і такіх галін навукі, як мова- і літаратурнаўстава (тэкст, пунктуацыя, абзац, кампазіцыя, гратэск), мастацтвазнаўства (арабескі, партрэт, малюнак, рэпрадукцыя), камп'ютарныя тэхналогіі (піксель, файл, грыкінг).

Развіццё выдавецкай галіны ўплывае на структуру выдавецкай тэрміналогіі на логіка-паняцыйным узроўні. Сёння найбольш цесную сувязь выдавецкая тэрміналогія мае з тэрмінамі паліграфіі (афсетны друк, газетная папера, змацаванне блокаў клевае), бібліятэчна-бібліяграфічнай сферы (бібліяграфічнае апісанне, акадэмічнае выданне) і кнігагандлёвай галіны (комплексны кнігагандлёвы індэкс-шыфр, кніга-поштай), паколькі ўсе яны маюць агульны аб'ект дзейнасці – выданне.

Цэласнасць і сістэмнасць выдавецкай тэрміналогіі абумоўлены разнастайнымі лексіка-семантычнымі адносінамі паміж яе складнікамі. Да ліку фундаментальных адносін, якія вызначаюць іерархічную структуру асобных семантычных груп і лексічнай сістэмы мовы ў цэлым, адносіцца **гіпанімія**. Па назіраннях вучоных, «у навуковых тыпалогіях, тэрміналагічных сістэмах разнастайных галін ведаў гіпера-гіпанімія з'яўляецца шырока распаўсюджанай з'явай» [10, с. 23]. Абапіраючыся на лагічныя адносіны агульнага і прыватнага, гіпанімія адлюстроўвае асаблівасці мыслення, у якім «тэндэнцыя да абагульнення арганічна спалучаецца з тэндэнцыяй да канкрэ-

тызацыі думкі» [11, с. 66]. Рода-відавчыя адносіны ў тэрміналогіі цесна звязаны з фарміруемай у працэсе навуковага даследавання дэфініцыяй – строга зафіксаваным значэннем тэрміна.

У гіпера-гіпанімічныя іерархічныя адносіны ўступаюць тэрміны, якія выяўляюць аднолькавую семантычную прымету з рознай ступенню канкрэтызацыі. Так, лексема *выданне* («дакумент, які прайшоў рэдакцыйна-выдавецкую апрацоўку, прызначаны для распаўсюджвання змешчанай у ім інфармацыі, самастойна аформлены, забяспечаны нарматыўна прадпісанымі выхаднымі данымі, якія дазваляюць адназначна ідэнтыфікаваць яго ў дакументальна-інфармацыйным асяроддзі») выступае гіперонімам у дачыненні да гіпонімаў *першае выданне*, *перавыданне*, *дапоўненае выданне*, *выпраўленае выданне*, *перапрацаванае выданне*, *пашыранае выданне*, *узноўленае выданне* і інш.

У беларускай выдавецкай тэрміналогіі рода-відавчыя адносіны досыць часта фарміруюцца па розных класіфікацыйных прыметах. Напрыклад, тэрмін *выданне* ўтварае мноства гіпанімічных груп па наступных прыметах:

– прырода інфармацыі: *тэкставае выданне*, *нотнае выданне*, *картаграфічнае выданне*, *выяўленчае выданне*, *аўдыякніга*, *камбінаванае выданне*, *выданне са шрыфтам Брайля*;

– перыядычнасць: *неперыядычнае выданне*, *серыяльнае выданне*, *перыядычнае выданне*, *выданне з працягам*, *серыя*, *падсерыя*, *серыйнае выданне*;

– чытацкі адрас: *масавае выданне*, *выданне для дзяцей і юнацтва*, *моладзевае выданне*, *выданне для сляпых*, *выданне для службовага карыстання*, *адаптаванае выданне*;

– адметнасці прадстаўлення зместу: *арыгінальнае выданне*, *перакладное выданне*, *шматмоўнае выданне*, *паралельнае выданне*, *выданне з паралельным тэкстам* і інш.

Адна з галоўных уласцівасцей гіпаніміі – магчымасць адной і той жа лексемы выступаць і ў ролі гіпоніма, і ў ролі гіпероніма, паколькі кожнаму ўзроўню групы або падгрупы адпавядае свой родавы тэрмін. Напрыклад, сярод мноства гіпонімаў да гіпероніма *выданне* зафіксаваны тэрмін *неперыядычнае выданне*. У сваю чаргу тэрмін *неперыядычнае выданне* ўтварае сваю гіпера-гіпанімічную групу па прымеце мэтавага прызначэння: *неперыядычнае выданне* – *афіцыйнае выданне*, *навуковае выданне*, *навукова-папулярнае выданне*, *папулярнае выданне*, *слоўнікава-энцыклапедычнае выданне*, *вучэбнае выданне*, *літаратурна-мастацкае выданне*, *духоўна-асветніцкае выданне* і інш. А змешчаны ў гэтай групе тэрмін *навуковае выданне* шляхам наступнай канкрэтызацыі па характары інфармацыі стварае сваю гіпера-гіпанімічную групу *навуковае выданне* – *манаграфія*, *зборнік навуковых прац*,

матэрыялы канферэнцыі, аўтарэфэрат дысертацыі і інш.

У звязцы з гіпера-гіпанімічнымі адносінамі ёсць усе падставы разглядаць **тэрміналагічную антанімію**. Антонімы ў тэрміналогіі большасць лінгвістаў ацэньваюць як станоўчую з'яву, якая выступае адной з найважнейшых катэгорый сістэмнай арганізацыі лексікі, адыгрывае важную ролю ў вызначэнні месца паняццяў у сістэме навуковай галіны ведаў. Лагічнай асновай для фарміравання антанімічных адносін у тэрміналогіі Д. М. Шмялёў лічыў наяўнасць супрацьлеглых відавых паняццяў, якія называюць гранічныя праявы пэўнай якасці (уласцівасці) таго, што абазначана родавым паняццем [12, с. 202].

У сучаснай беларускай выдавецкай тэрміналогіі функцыянуе нямала лексічных (рознакаранёвых) тэрмінаў-антонімаў (*шырыфт вузкі – шырыфт шырокі, пераплёт мяккі – пераплёт цвёрды, поле верхняе – поле ніжняе, старонка вокладкі пярэдня – старонка вокладкі задняя, загаловак просты – загаловак складаны*), а таксама група словаўтваральных (аднакаранёвых) антонімаў, утвораных, як правіла, пры дапамозе далучэння прэфіксаў (*рухомы калантытул – нерухомы калантытул, карэктурны метада выдання – бескарэктурны метада выдання, адкрытая вёрстка – закрытая вёрстка, алфавітнае размяшчэнне – неалфавітнае размяшчэнне*).

У беларускамоўнай выдавецкай тэрміналогіі антонімы ў залежнасці ад тыпу супрацьлегласці падзяляюцца на некалькі відаў:

1) кантрадыкторныя антонімы (абазначаюць проціпастаўленне прадметаў, прымет, з'яў; сярэдні член не можа быць уключаны ў антанімічны рад): *цотная старонка – няцотная старонка, абавязковыя элементы бібліяграфічнага апісання – факультатыўныя элементы бібліяграфічнага апісання*;

2) кантрарныя антонімы (абазначаюць супрацьпастаўленасць прадметаў, прымет, працэсаў, адносін; дапускаюць наяўнасць сярэдняга члена парадыхмы, г. зн. слова з нейтральнай афарбоўкай, ад якога бяруць адлік пазітыўны і негатыўны члены): *вузкія шырыфты – нармальныя шырыфты – шырокія шырыфты, звышсветлае напісанне шыфрта – светлае напісанне шыфрта – паўтлустае напісанне шыфрта – тлустае напісанне шыфрта – звыштлустае напісанне шыфрта*;

3) вектарныя антонімы (абазначаюць рознакіраваныя дзеянні, рухі або прыметы): *элемент літары верхні вынасны – элемент літары ніжні вынасны, старонка правая – старонка левая*.

Сустрэкаецца ў беларускай выдавецкай тэрміналогіі **сінанімія**. Розныя тыпы выдавецкіх тэрмінаў-сінонімаў не толькі існуюць у вусным маўленні, але і замацаваны ў сферы фіксацыі – у слоўніках, навуковых і вучэбна-метадычных выданнях. У структурным плане ў беларускамоўнай

выдавецкай тэрміналогіі вылучаюцца тры **віды сінанімічных адносін**:

1) лексічная сінанімія (сінанімія слоў): *абводак – абрыс, буквіца – ініцыял, паасобнік – экзэмпляр, кнігашытня – майстэрня, алфавітна-лічбавы – літарна-лічбавы, загаловак – рубрыка, цыян – сіні, накід – эскіз*;

2) лексіка-сінтаксічная сінанімія (сінанімія слоў і словазлучэнняў): *шмуцтытул – нутраны тытул, мікракніга – мініяцюрная кніга, кадраванне – абрэзка ілюстрацый, сансэрыф – шырыфт без засечак, пінатэка – збор карцін, рэдкалегія – выдавецкая калегія*;

3) сінтаксічная сінанімія (сінанімія словазлучэнняў): *спуск на паласе – спускавы прабел, зрокавы цэнтр старонкі – аптычны цэнтр старонкі*.

Лексічная сінанімія ўзнікае пры паралельным выкарыстанні: 1) спрадвечна беларускага слова і запазычанага наймення: *наклад – тыраж, друкарка – прынтар, узнаўленне – рэпрадукцыя, бясколерны – ахраматычны, вытрымка – экспазіцыя, міжрадкоўе – інтэрліньяж, абвестка – анонс, неапраўлены – некарэктаваны, рыса – штрых, вынятак – цытата*; 2) некалькіх запазычаных слоў: *трэма – умляўт, трафарэт – шаблон, хрэстаматыя – анталогія, кант – бардзюр, слайд – дыяпазітыў*; 3) некалькіх спрадвечна беларускіх слоў: *спасылка – зноска, выдаваць – выпускаць, назоў – найменне*.

Лексіка-сінтаксічная сінанімія прадстаўлена некалькімі відамі: 1) спрадвечна беларускае слова – словазлучэнне: *кірыліца – алфавіт славянскі*; 2) запазычанае слова – словазлучэнне: *вакабула – загаловачнае слова, капірайт – знак аховы аўтарскага права*.

Сінтаксічная сінанімія вызначаецца семантыка-сінтаксічнай мадэллю словазлучэнняў і найчасцей рэалізуецца ў састаўных тэрмінах з аднолькавым ядзерным кампанентам: *вузкі шырыфт – шчыльны шырыфт, бромсрэбная фотапапера – бромістая фотапапера, ролевая папера – рулонная папера*.

Зафіксавана ў беларускай выдавецкай тэрміналогіі і **полісемія**. І хоць многія даследчыкі характарызуюць полісемію як негатыўную з'яву ў тэрміналогіі, адзначаючы, што мнагазначнасць з'яўляецца «адным з фактараў, якія ўскладняюць камунікацыю» [13, с. 48], моўная практыка даказвае, што ў прафесійным маўленні поўнаасцю пазбавіцца ад полісеміі не ўдаецца. Некаторыя аўтары нават адзначаюць, што «ў тэхнічнай тэрміналогіі полісемія ў шэрагу выпадкаў непазбежная» [14, с. 44].

У тэрміналогіі выдавецкай галіны функцыянуюць мнагазначныя тэрміны, якія выходзяць за межы спецыяльных галін ведаў, міжсістэмныя, а таксама ўнутрысістэмныя полісеманты.

Наяўнасць полісемантаў, якія **выходзяць за межы спецыяльных галін**, абумоўлена тым, што

многія выдавецкія тэрміны былі ўтвораны шляхам спецыялізацыі значэнняў агульнаўжывальных слоў: *кніга, карта, вокладка, падручнік, загаловак*.

Выдавецкая тэрміналогія ілюструе актыўнасць метафарызацыі як спосабу тэрмінаўтварэння. Да прыкладу, на аснове метафарычнага пераносу ўтварыліся наступныя выдавецкія тэрміны: *манжэтка* 'папяровая склееная ў кальцо стужка, якая апаясвае кнігу' (параўнаем з агульнаўжывальным *манжэтка* (памяншальнае ад *манжэта*) 'прышыты ці прышпілены абшлаг рукава кашулі, блузкі і інш. '); *зорачка* 'знак, які выкарыстоўваецца для абазначэння зносака' (параўнаем з агульнаўжывальным *зорачка* (памяншальнае ад *зорка*) 'нябеснае цела'); *ліхтарык* 'першая літара ў слове, з якога пачынаецца абзац, як правіла, выдзеленая вялікім кегелем ці іншым шрыфтам' (параўнаем з агульнаўжывальным *ліхтарык* (памяншальнае ад *ліхтар*) 'асвятляльны прыбор').

Да *міжсістэмных* тэрмінаў-полісемантаў адносяцца тыя, якія выкарыстоўваюцца ў розных спецыяльных галінах ведаў, але аб'яднаны наяўнасцю прамой або апасродкаванай сувязі паміж значэннямі [15, с. 82]. Напрыклад, тэрмін *капітэль* у выдавецкай галіне ўжываецца са значэннем 'наборны шрыфт, у якім літары па вышыні роўныя радковым, але маюць малюнак прапісных', а ў архітэктуры мае значэнне 'так ці інакш арнаментаваная верхняя частка архітэктурнай калоны або пілястры, якая служыць непасрэдным пераходам да перакрыцця' (у значэннях дадзенага полісеманта прысутнічае абазначэнне наяўнасці пэўнага візуальнага выдзялення). Тэрмін *матрыца* ў выдавецкай сферы зафіксаваны са значэннем 'адціснутая на пластычным кардоне паглыбленая копія друкаванай прадукцыі высокага друку, якая служыць адліўной формай для вырабу стэрэатыпу', а ў іншых навуках (матэматыцы, інфарматыцы, фізіцы, хіміі, біялогіі і інш.) у тэрміна *матрыца* развіліся тэрміналагічныя значэнні, звязаныя альбо з актуалізацыяй семантычнага кампанента 'ўзор', альбо з семай 'аснова'.

Існаванне *ўнутрысістэмнай* полісеміі ў выдавецкай тэрміналогіі звязана з развіццём выдавецкай галіны. З'яўленне новых ведаў нярэдка цягне за сабой пашырэнне семантычнай структуры існуючых тэрмінаў. Адным з асноўных фактараў з'яўлення ўнутрысістэмнай мнагазначнасці з'яўляецца метанімічны перанос, калі новыя значэнні фарміруюцца ў выніку сумежнасці, асновай якой могуць служыць прасторавыя, паняццыйныя, лагічныя адносіны паміж прадметамі, з'явамі, працэсамі, дзеяннямі і г. д. Напрыклад, на аснове сумежнасці паміж дзеяннем і прадметам, на які дзеянне накіравана, сфарміраваліся пераносныя значэнні ў наступных выдавецкіх тэрмінаў:

– *карэктур*: 1) 'выпраўленне памылак у адбітку друкарскага набору з мэтай прывядзення ў поўную адпаведнасць з правіламі мастацка-тэхнічнага афармлення'; 2) 'адбітак друкарскага набору, на якім неабходна зрабіць выпраўленні';

– *вёрстка*: 1) 'працэс фарміравання палос выдання з тэкставых радкоў, клішэ, лінеек, упрыгожанняў і прабельных матэрыялаў'; 2) 'адбітак звярстаных палос, у які ўносяцца неабходныя выпраўленні'.

Па колькасці значэнняў сярод мнагазначных выдавецкіх тэрмінаў прыкметна пераважаюць двухзначныя: *вісячы радок, прэпрынт, публікацыя, фальцоўка, шмуцтытул, шрыфт*.

Найважнейшай задачай унармавання беларускай выдавецкай тэрміналогіі на сучасным этапе з'яўляецца размежаванне значэнняў полісемантычных тэрмінаадзінак унутры тэрмінасістэмы з дапамогай выкарыстання розных дэрывацыйных мадэлей сучаснай беларускай мовы.

Заклучэнне. Беларуская выдавецкая тэрміналогія як падсістэма беларускай літаратурнай мовы адлюстроўвае сістэму паняццяў, звязаных з выдавецкай справай – важнай сферай грамадскіх адносін, якая аб'ядноўвае арганізацыйна-творчую і вытворча-гаспадарчую дзейнасць юрыдычных і фізічных асоб з мэтай стварэння, вырабу і распаўсюджвання выдавецкай прадукцыі.

Аналіз беларускай выдавецкай тэрміналогіі як сістэмы дазволіў выявіць, што асаблівацю яе арганізацыі на логіка-паняццыйным узроўні з'яўляецца падзел на тры асноўныя групы: «Выданні», «Рэдакцыйна-выдавецкія працэсы» і «Дадрукарскія выдавецкія працэсы».

Адным з фактараў структурнай арганізацыі выдавецкай тэрміналогіі з'яўляюцца гіпера-гіпанімічныя адносіны, якія выражаюць іерархічнасць, узаемасувязь і ўзаемаабумоўленасць выдавецкіх паняццяў. Галоўныя функцыі гіпонімаў – сістэматызацыя тэрмінаў і фарміраванне іх дакладных значэнняў.

Найважнейшая праява сістэмнасці ў выдавецкай тэрміналогіі – наяўнасць антанімічных адносін. У аналізуемай тэрмінасістэме прысутнічаюць як лексічныя (рознакаранёвыя), так і словаўтваральныя (аднакаранёвыя) антонімы. Выяўлены антонімы трох тыпаў выражэння супрацьлегласці: кантрадыкторныя, кантравныя, вектарныя.

Сінанімія ў выдавецкай тэрміналогіі прадстаўлена трыма відамі: лексічная, лексіка-сінтаксічная і сінтаксічная. Яе наяўнасць сведчыць пра фарміраванне і развіццё выдавецкай тэрмінасістэмы беларускай мовы.

Прадстаўлена ў тэрміналогіі выдавецкай сферы і полісемія. Вылучаны мнагазначныя тэрміны,

якія выходзяць за межы спецыяльных галін ведаў, міжсістэмныя, а таксама ўнутрысістэмныя полісеманты.

Семантычныя з’явы, адзначаныя ў тэрміналогіі выдавецкай дзейнасці, даюць магчымасць

меркаваць, што дадзеная галіна дынамічна развіваецца, а значыць, ёсць неабходнасць сістэматызацыі выдавецкіх паняццяў і прывядзення ў адпаведнасць сферы фіксацыі і функцыянавання выдавецкай тэрміналогіі.

Спіс літаратуры

1. Слоўнік выдавецкіх і паліграфічных тэрмінаў: ангельска-беларускі, беларуска-ангельскі. Мінск: Тэхналогія, 2003. 93 с.
2. Кас’ко У. К. Слоўнік выдавецкіх тэрмінаў. Мінск: БДУ, 2012. 130 с.
3. Кас’ко У. К. Выдавецкая справа ў тэрмінах. Мінск: Выш. шк., 2019. 254.
4. Куліковіч У. І. Гісторыя і сучаснасць беларускай выдавецкай тэрміналогіі // Труды БГТУ. 2013. № 8: Издат. дело и полиграфия. С. 63–66.
5. Куліковіч У., Качан А. Выдавецкая тэрміналогія на старонках «Нашай Нівы» (1910–1911) // Слова ў кантэксце часу: да 85-годдзя прафесара А. І. Наркевіча: зб. навук. прац: у 2 т. / пад агул. рэд. В. І. Іўчанкава. Мінск. 2014. Т. 1. С. 149–153.
6. Міксюк Р. В. Выдавецка-паліграфічная тэрміналогія // Скориновские чтения 2017: книга в медийном пространстве: к 500-летию белорусского книгопечатания: материалы III Междунар. форума, Минск, 6–7 сентября. 2017 г. Минск, 2017. С. 56–61.
7. Моргунова М. Н. Лексика сферы бизнеса в современном английском языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Ростов-н/Д, 2003. 223 л.
8. Васильев Л. М. Семантика русского глагола. М.: Высш. шк., 1981. 184 с.
9. Багана Ж., Таранова Е. Н. Роль тематической классификации в терминологических исследованиях // Вестник РУДН. Сер.: Лингвистика. 2010. № 3. С. 46–48.
10. Лысякова М. В. Гиперо-гипонимическая таксономия в терминологии // Вестник РУДН. Сер.: Лингвистика. 2006. № 8. С. 23–28.
11. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка. М.: Высш. шк., 1989. 215 с.
12. Шмелев Д. Н. Современный русский язык. Лексика. М.: Просвещение, 1977. 335 с.
13. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах. М.: Высш. шк., 1987. 104 с.
14. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология: вопросы теории. М.: Едиториал УРСС, 2003. 248 с.
15. Чистюхина С. Н. Межотраслевая полисемия в терминологической системе современного английского языка // Вестник Университета российской академии образования. Сер.: Филология и журналистика. 2011. № 1. С. 80–83.

References

1. *Slounik vydavetskikh i paligrafichnykh terminau: angel'ska-belaruski, belaruska-angel'ski* [Dictionary of publishing and printing terms: English-Belarusian, Belarusian-English]. Minsk, Tekhnalogiya Publ., 2003. 93 p. (In Belarusian).
2. Kas'ko U. K. *Slounik vydavetskikh terminau* [Dictionary of publishing terms]. Minsk, BDU Publ., 2012. 130 p. (In Belarusian).
3. Kas'ko U. K. *Vydavetskaya sprava u terminakh* [Publishing in terms]. Minsk, Vysheyschaya shkola Publ., 2019. 254 p. (In Belarusian).
4. Kulikovich U. I. History and modernity of the Belarusian publishing terminology. *Trudy BGTU* [Proceedings of BSTU], 2013, no. 8: Publishing and Printing, pp. 63–66 (In Belarusian).
5. Kulikovich U. I., Kachan A. Publishing terminology on the pages of “Nasha Niva” (1910–1911). *Slova u kontekstse chasu: da 85-goddzha profesara A. I. Narkevicha* [Words in the context of time: on the 85th anniversary of Professor A. I. Narkevich], 2014, vol. 1, pp. 149–153 (In Belarusian).
6. Miksyuk R. V. Publishing and printing terminology. *Skorinovskiye chteniya 2017: kniga v mediynom prostranstve: k 500-letiyu belorusskogo knigopchataniya: materialy III Mezhdunarodnogo foruma* [Skarinov Readings 2017: a book in the media space: on the 500th anniversary of the Belarusian book printing: materials of the III International Forum]. Minsk, 2017, pp. 56–61 (In Belarusian).
7. Morgunova M. N. *Leksika sfery biznesa v sovremennom angliyskom yazyke. Dissertatsiya kandidata filologicheskikh nauk* [Business vocabulary in modern english Dissertation PhD (Philology)]. Rostov-on-Don, 2003. 223 p. (In Russian).
8. Vasil'ev L. M. *Semantika russkogo glagola* [Semantics of the Russian verb]. Moscow, Vysshaya shkola Publ., 1981. 184 p. (In Russian).

9. Bagana Zh., Taranova E. N. The role of thematic classification in terminological research. *Vestnik RUDN* [Bulletin of the RUDN University], issue Linguistics, 2010, no. 3, pp. 46–48 (In Russian).
10. Lysyakova M. V. Hypero-hyponymic taxonomy in terminology. *Vestnik RUDN* [Bulletin of the RUDN University], issue. Linguistics, 2006, no. 8, pp. 23–28 (In Russian).
11. Kuznetsova E. V. *Leksikologiya russkogo yazyka* [Lexicology of the Russian language]. Moscow, Vysshaya shkola Publ., 1989. 215 p. (In Russian).
12. Shmelev D. N. *Sovremennyy russkiy yazyk. Leksika* [Modern Russian language. Vocabulary]. Moscow, Prosveshcheniye Publ., 1977. 335 p. (In Russian).
13. Golovin B. N., Kobrin R. Yu. *Lingvisticheskiye osnovy ucheniya o terminakh* [Linguistic foundations of the doctrine of terms]. Moscow, Vysshaya shkola Publ., 1987. 104 p. (In Russian).
14. Superanskaya A. V., Podol'skaya N. V., Vasil'eva N. V. *Obshchaya terminologiya: voprosy teorii* [General terminology: theory issues]. Moscow, Editorial URSS Publ., 2003. 248 p. (In Russian).
15. Chistyukhina S. N. Interbranch polysemy in the terminological system of modern English. *Vestnik Universiteta Rossiyskoy akademii obrazovaniya* [Bulletin of the University of the Russian Academy of Education], series: Philology and Journalism, 2011, no. 1, pp. 80–83 (In Russian).

Інфармацыя пра аўтара

Русак Вольга Уладзіміраўна – кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры беларускай філалогіі. Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт (вул. Святлова, 13а, 220006, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь). E-mail: rusak@belstu.by

Information about the author

Rusak Vol'ga Uladzimirauna – PhD (Philology), Associate Professor, Head of the Department of Belarusian Philology. Belarusian State Technological University (13a Sverdlova str., 220006, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: rusak@belstu.by

Паступіў 15.01.2025